

J. Kaźmierczyk, PODKOWY NA ŚLĄSKU W X—XV WIEKU (Studia z dziejów kultury materialnej, Polska Akademia Nauk — Oddział we Wrocławiu, Prace Komisji Nauk Humanistycznych, nr 9) Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1978, ss. 179, 48 ryc. w tekście.

W ostatnim okresie obserwujemy na Śląsku wyraźne ożywienie zarówno w badaniach terenowych, jak i w zakresie publikacji źródeł archeologicznych. Z najnowszych pozycji na tym polu możemy odnotować opracowania podków śląskich pochodzących z X—XV w., dokonane przez J. Kaźmierczyka. Omawiana książka składa się z czterech części poprzedzonych wstępem i uzupełnionych zbiorczym zestawieniem podków.

Część pierwsza zapoznaje nas ogólnie z ilością, stanem zachowania, chronologią i geografiami dotychczasowych znalezisk podków średniowiecznych na Śląsku. Pojawiają się one na tym obszarze, podobnie zresztą jak i w innych rejonach Polski, w drugiej połowie X w. W stuleciach następnych spotykamy je coraz liczniej prawie we wszystkich szerzej przebadanych grodach, miastach i zamkach. Równocześnie z podkowami dla koni pojawiają się również na Śląsku podkowy dla wołów, a znacznie później (XII w.) podkowy dla osłów oraz mułów (XIV w.).

Druga część pracy poświęcona jest systematyce zbiorów. Przedstawiono w niej szczegółową dokumentację analizy typologicznej wszystkich znanych z tego czasu podków. Na podstawie różnych cech zewnętrznych (ustalono ich 10, m. in. takich jak: kształt ramy, wielkość, rodzaj zaczepów, zębiec, piętka i innych) wydziela Autor siedem podstawowych typów podków, różniących się częściowo formą, jakością obróbki, szczegółami konstrukcyjnymi oraz chronologią.

W kolejnym, trzecim rozdziale przedstawione zostały zagadnienia związane z surowcem, techniką wyrobu podków oraz samym podkuwaniem koni. Scharakteryzowano także problem lokalnych odrębności warsztatowych oraz ogólny postęp techniczny w wytwórczości podków na przestrzeni X—XV w. Zdaniem J. Kaźmierczyka już w X—XI w. zarysowują się dwa odrębne kręgi stylistyczne w produkcji podków: opolsko-wrocławski i głogowski. W stuleciach następnych wykrystalizowuje się wyraźnie krąg opolski, głogowski i legnicki. Mniej sprecyzowane oblicze posiada natomiast wytwórczość wrocławska. Zdaniem Autora jest to, być może, wynik oddziaływania na pracownie wrocławskie innych producentów. Wśród odkrytych podków we Wrocławiu może się znajdować także sporo importów (nie zamierzonych). W XIII w. zaczynają się zacierać różnice środowiskowe. Stało się to prawdopodobnie na skutek rozwoju cechowej organizacji rzemiosła kowalskiego i postępującej w nim specjalizacji.

W czwartej, ostatniej części pracy na podstawie rodzaju podków formułuje Autor kilka ogólniejszych wniosków odnośnie do hodowli koni na Śląsku w X—XV w. Ważniejsze z nich ująć można w sposób następujący: 1. ilościowe relacje podków w obrębie X—XV w. wskazują na dość szybki proces narastania liczby koni objętych podkuwaniem. Proces ten wiąże się z postępującym rozwojem transportu, komunikacji, wojskowości i uszlachetniania koni w drodze selekcji hodowla-

nej; 2. w ogólnym bilansie stada (podkuwanego) udział koni lekkich był początkowo duży. Około XII w. wzrasta liczba podkuwanych koni średnich i ciężkich. Świadczy to m. in. o przemianach dokonywających się w hodowli. Zwiększa się mianowicie liczba osobników w stadzie o większej sile uciążu i przydatności pod wierzch.

Książka zaopatrzona jest w streszczenie w języku niemieckim.

Jerzy Lodowski

MONUMENTA DELINEATIONEM MORAVIAE AUCTORE I. A. COMENIO, J. A. KOMENSKÉHO MAPA MORAVY A JEJÍ ODVZENINY, Universitas Purky-niana Brunensis, Brno 1977.

Początki szczegółowego opracowania kartograficznego obszaru Moraw sięgają XV w. Wśród licznych starych map tej krainy największym zainteresowaniem cieszy się praca Jana Amosa Komeńskiego. Zapewne nie bez znaczenia jest tu osoba twórcy, niemniej i bez takiej rekomendacji mapa zasługuje na baczną uwagę. Powstały w efekcie morawskich peregrynacji koncept autorski nie zachował się i jest mało prawdopodobne, by mógł się kiedyś odnaleźć. Najbardziej zbliżone do pierworysu są dwa szytchy pierwszego wydawcy mapy Abrahama Goose o nieustalanej jednoznacznie kolejności publikowania. Począwszy od 1627 r. przez ponad 150 lat użytkowania mapy ukazało się z górą 100 jej edycji w trzynastu znanych dzisiaj wariantach. Swoistego rodzaju kuriozum kartograficzne stanowi talia kart wydana w 1678 r. przez Jana Hoffmanna w Norymberdze. Mapę J. A. Komeńskiego przedstawiono tu na kierowej piątce.

Wydany nakładem Uniwersytetu Jana E. Purkiniego w Brnie zbiór reprodukcji różnych wersji mapy poprzedzony został wstępem pióra Milana V. Drápele. Nawiązuje on do przypadającej w 1977 r. 350 rocznicy ukazania się pierwszego znanego, datowanego wydania oraz 300 rocznicy pierwszej edycji mapy na ziemiach czeskich. W kolekcji zaprezentowano oba szytchy A. Goosego. Jeden z nich zachował się tylko w dwu egzemplarzach (jeden znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, sygn. 2438-IVB). Dalsze reprodukcje to faksymile pierwszego na ziemiach czeskich wydania Samuela Dworzaka oraz szytch niderlandzkiego kartografa Jana Janssoniusa. Wszystkie w oryginalnej wielkości i szacie graficznej. Wydawnictwo to w przyszłości może być cenną pomocą dla projektowanych *Monumenta Poloniae Cartographica*.

Szkoda tylko, że we wstępie zabrakło informacji o przybliżonej skali poszczególnych edycji mapy, gdyż skale milowe nie dla każdego są zrozumiałe.

Antoni Trznadel

DER DEUTSCHE IMPERIALISMUS UND POLEN 1918 BIS 1939 (Studien zur Geschichte der deutsch-polnischen Beziehungen, z. 2, Referate und Diskussionsbeiträge eines Kolloquiums vom 13. und 14. Mai 1977 in Rostock), Rostock 1978, ss. 118.

Komisja Historyków Polski i NRD rozpoczęła swoją działalność w 1956 r.; poza wieloma konferencjami (wspomniana w tytule była 19), odbywanymi na przemian w NRD i w Polsce, zainicjowała kilka wydawnictw. Najnowszym stała się seria Studiów do Historii Stosunków Polsko-Niemieckich (przypuszczalnie pierwotnie nie

planowano serii, gdyż z. 1, *Stosunki kulturalne i naukowe między NRD i PRL*, opublikowany w 1976 r., nie był numerowany). Umiejscowiona została ona w Rostocku, chyba nie bez przyczynienia się prof. J. Kalischa, zajmującego się kiedyś zagadnieniami polskimi w XVIII, dziś w XX w.

W tomiku zamieszczono 10 referatów i głosów dyskusyjnych, nie jest jasne, czy jest to cała dyskusja (we wstępie, może omyłkowo, stwierdzono, że kolokwium poświęcone było okresowi 1900—1939, tomik zaczyna się od 1918 r.).

Z autorów 2 reprezentuje naukę polską (H. Zieliński i S. Potocki), 8 NRD, w tym 4 jest z Rostocku i pobliskiego Warnemünde. Niewielkie objętościowo artykuły (jedynie praca Kalischa znacznie przewyższa pozostałe) zaopatrzone są w aparat naukowy (z wyjątkiem artykułu Zielińskiego), wskazujący, że w większości Autorzy sięgali do archiwaliów z NRD, Polski, nawet z RFN.

Pod względem treści podzielić je można na parę grup. Prace Kalischa (*Ciągłość i przemiany polityki niemieckiego imperializmu wobec Polski w okresie międzywojennym*) i Zielińskiego (*Alternatywy stanowiska polskich kierunków politycznych wobec niemieckiego imperialistycznego Drang nach Osten*) mają charakter bardziej ogólny, obejmują dłuższe okresy czasu (artykuł Zielińskiego sięga nawet do XIX w.) i stanowią dwugłos zagajający dyskusję. Kilka referatów dotyczy różnych fragmentów stosunków dyplomatycznych (R. Berndt, *Polska w niemieckich imperialistycznych planach rewanżystowskich w latach 1929—1933*, a więc między śmiercią Stresemanna a dojściem do władzy Hitlera), przy czym część z nich tylko pośrednio wiąże się ze stosunkami polsko-niemieckimi (G. Rosenfeld, *Znaczenie stosunku do Niemiec i Polski dla radzieckiej polityki zagranicznej 1926—1927*; W. Döke, *Przyczynek do genezy polsko-radzieckiego paktu o nieagresji z listopada 1932 r.*; R. Czollek, *Z udziału polskich kół rządzących w udaremnieniu paktu wschodniego, 1935*). Kolejna grupa obejmuje artykuły i przyczynki do działalności antypolskich organizacji i przygotowywania agresji w 1939 r. (E. Wolfgramm, *„Tylko do użytku służbowego!”*, *W sprawie działalności Publikationsstelle des Preussischen Geheimen Staatsarchiv* — zagadnienie znane w literaturze, w tym wypadku wzbogacone wspomnieniami autora; Potocki, *Przyczynek do roli „Deutsche Stiftung” w polityce wobec Polski imperializmu niemieckiego w okresie międzywojennym*; P. Hartmann, *Tajne ekspansjonistyczne planowanie agrarne faszystowskich urzędów niemieckich przed rozpętniem II wojny*). Wreszcie artykuł M. Rothbartha dotyczy dziejów mniejszości, zwłaszcza polskiej, w Niemczech (*Stanowisko mniejszości narodowych w Niemczech wobec Europejskiego Kongresu Mniejszości, 1925—1929*).

Adam Galos

Na ŚLĄSKIEJ FALI 1927—1977, praca zbiorowa, Katowice 1977, ss. 308.

Obchodząca w ubiegłym roku 50 rocznicę powstania Katowicka Rozgłośnia Polskiego Radia doczekała się wreszcie szerokiego opracowania swej działalności. Jest nim wydana nakładem Wydawnictwa Śląsk ilustrowana pozycja *Na Śląskiej fali 1927—1977*. Ale nie sugerujmy się tytułem, nie stanowi ona bowiem monograficznego opracowania tematu, lecz garść wspomnień, zbiór publikacji i reportaży ludzi związanych pracą w Rozgłośni na przestrzeni jej dziejów. Co cenniejsze, oprócz pracowników programowych, współpracowników (literatów, aktorów) wspominają także budowniczości, pracownicy techniczni dzisiejszej jubilatki, pozwalając tym samym dokładniej poznać atmosferę pracy na różnych szczeblach „produkcyjnych”. Piszą o swej pracy w radiu — zawsze z sentymentem — znani literaci, jak

Wilhelm Szewczyk, Jan Zaremba, Aleksander Baumgardten, redaktor Edmund Odorkiewicz, Jerzy Sochanik i wielu innych. O wybitnych ludziach radia: Stanisławie Ligoniu, Grzegorz Fitelbergu i Witoldzie Dobrowolskim, wypowiada się Celestyn Kwiecień, Teresa Lesserowa i Andrzej Konieczny. Liczne opowiadania mają duże wartości literackie. Historyka szczególnie zainteresować mogą wspomnienia Wilhelma Szewczyka pt. *Literatura, polityka i wojna*, w których znaleźć można szereg faktów omawiających międzywojenną działalność Radia Katowice na tle szerszych wydarzeń politycznych tego okresu. Niemało ciekawych faktów historycznych z działalności Rozgłośni tuż przed wybuchem II wojny światowej jak i w dniu rozpoczęcia wojny zamieścił Edmund Odorkiewicz we wspomnieniach *Znad płonącej granicy*. Tytuły poszczególnych części nie dają pełnej odpowiedzi, jakie kwestie zostały w nich poruszone, toteż wypada zainteresować się całą książką. Kronika Rozgłośni umieszczona na końcu książki uporządkowuje fakty, a nie raz nawet uzupełnia treść. Pierwsza jej część obejmuje lata 1927—1939, druga zaś 1945—1977.

Dobrze byłoby, gdyby dzieje tej zasłużonej dla Polski placówki kulturalnej i propagandowej doczekały się wreszcie naukowego opracowania.

Ryszard Szymanowski

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA ARCHIWÓW POLSKICH, Warszawa—Łódź 1978, ss. 150.

Wiosną 1978 r. ukazała się cenna pozycja książkowa — aczkolwiek niezbyt obszerna objętościowo — zawierająca materiały obrad I Konferencji Krajowej Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych, która odbyła się 28 IV 1977 r. w Poznaniu.

Konferencja została zorganizowana przez Zakład Naukowo-Badawczy Archiwistyki Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu. Głównym założeniem i celem było określenie archiwistyki jako dyscypliny naukowej oraz wytyczenie nowych kierunków działalności archiwów na tle dotychczasowych osiągnięć i całokształtu prac archiwalnych.

W obradach — poza pracownikami państwowej służby archiwalnej — udział wzięli przedstawiciele środowisk naukowych Poznania, Wrocławia, Krakowa, Torunia, Łodzi, Lublina, Katowic i innych miast akademickich, reprezentujący różne dziedziny nauki, a szczególnie historię, ekonomię, prawo, nauki rolnicze i leśne oraz nauki polityczne.

Na publikację tę składają się trzy referaty, trzy głosy wprowadzające do dyskusji, dwadzieścia pięć wypowiedzi dyskutantów oraz opinie z przebiegu zebrań w centralnych i wojewódzkich archiwach państwowych na temat rezultatów I Krajowej Konferencji. Zawartość tego dziełka zamykają aneksy (odpowiednie zarządzenia: Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych i pisma okólne).

W referacie głównym prof. dr T. Walichnowski, naczelny dyrektor Archiwów Państwowych, przedstawił pierwszoplanowe założenia naukowego rozwoju archiwów, mających za podstawę archiwalną bazę źródłową działającą na potrzeby nauki i gospodarki narodowej oraz doskonalenie ich praktycznej użyteczności na dziś i lata następne.

Dr S. Klys, dyrektor Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Poznaniu, omówił działalność naukowo-badawczą zarządzanej przez niego placówki w latach 1951—1976, a także plany pracy z zakresu: teorii i metodyki archiwalnej, ustroju władz i kancelarii, archiwoznawstwa i źródłoznawstwa.

Mgr M. Lewandowska, z Zakładu Naukowo-Badawczego Archiwistyki w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, w swym wystąpieniu dokonała analizy aktualnego stanu kadry pracowników naukowo-badawczych archiwów i kierunków działania w polityce kadrowej.

Z wrocławskiego środowiska naukowego w konferencji aktywny udział wzięli: prof. dr S. Inglot, prof. dr S. Michalkiewicz, doc. dr J. Janczak oraz dr J. Pabisz, dyrektor Wojewódzkiego Archiwum Państwowego. Wszyscy oni bardzo silnie podkreślili potrzebę współpracy archiwów z badaniami nauk historycznych, geologicznych, rolniczych, a nawet politechnicznych (górnictwo, transport rzeczny, kanalizacja rzek). Wysoko też ocenili zasługi w zakresie informacji, udostępniania i udział archiwistów w pracach naukowo-badawczych, bez których nie mogłyby się ukazać w planowanych terminach poszczególne tomy *Historii Śląska* lub serii Monografii Regionalnych Dolnego Śląska.

I Krajowa Konferencja Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych spełniła oczekiwane zadania. W zakończeniu obrad stwierdzono, że zorganizowanie jej było niezwykle potrzebne, podkreślono z uznaniem zadania i rolę archiwów w życiu naukowym i gospodarczym kraju i aktywne współuczestniczenie w badaniach ogólnokrajowych i regionalnych. Zwrócono uwagę na konieczność podjęcia prac zmierzających do rewindykacji materiałów archiwalnych (m. in. silesiaków) przechowywanych dotychczas na terenie RFN i Berlina Zachodniego.

Andrzej Huczek